

Yetersizliği Olan ve Olmayan Gençlerin Yetersizliğe Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması

Hatice Günayer ŞENEL*

Ankara Üniversitesi

Kaynaştırma programları ile birlikte yetersizlikleri olan bireyler, olabildiğince normal yaşlılarıyla birarada ve normal eğitim ortamında eğitim görmeye başlamışlardır. Kaynaştırma programlarının başarılı olması ise kaynaştırmanın yapıldığı ortamla ve bu ortamda yer alacak kişilerle ilgili bazı koşulların sağlanmasına bağlıdır. Bu koşullardan biri de bu programlarda yer alacak kişilerin yetersizliğe yönelik tutumlarıdır. Bu çalışmada da kaynaştırma ortamındaki en önemli grubu oluşturan, yetersizliği olan ve olmayan gençlerin yetersizliğe yönelik tutumlarına bakılmıştır. Bu amaçla öncelikle kaynaştırmanın ve yetersizliğe yönelik tutumların ne olduğuna değinilecektir. Turnbull ve Schultz'un (1979) tanımına göre kaynaştırma; normalden farklı çocukların, normal yaşlıları ile mümkün olduğu ölçüde aynı ortamda eğitilebilmesidir. Schulz, Carpenter ve Turnbull'a (1991) göre kaynaştırma terimi, Amerika'daki PL 94-142 Tüm Ozurlu Çocuklar için Eğitim Yasası'nda önemle vurgulanan "en az kısıtlandırılmış ortam" terimi ile son derece benzerdir ve kaynaştırma, terim olarak bu yasa içinde yer almadığı halde kaynaştırma uygulamalarının bu yasa ile başladığı da bilinmektedir. Buna göre, özel eğitim gereksinimi olan öğrencilerin, okul günlerinin en azından bir bölümünü normal sınıflarda ve normal yaşlıları ile aynı fiziksel, sosyal ve öğretim ortamlarında bir arada geçirebilmeleri kaynaştırma olarak tanımlanmaktadır.

Kaynaştırma programları, ülkemizde ise 2916 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu ile 1983 yılında yururluğe konulmuştur. Böylece özel eğitime muhtaç çocukların eğitiminin olabildiğince normal akranları arasında olması karara bağlanmıştır (Özel Eğitimle İlgili Mevzuat, 1991). Ancak giderek yaygınlaşan kaynaştırma programları beraberinde yanlış anlamaları ve uygulamaları da getirmiştir. Yetersizliği olan her bir çocuğun ne denli normal sınıf ortamında, ne denli özel eğitim merkezlerinde veya bakım evlerinde bulunacağı; yetersizliğin derecesi, çocuğun kapasitesi, ihtiyaç duyulan eğitim

* Yazışma Adresi: Ar Gör Hatice Günayer Şenel, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü 06590 Cebeci / ANKARA

ortamları ve gerekli destek hizmetlerinin göz önüne alınması sonucunda kararlaştırılmalıdır. Bu kararın da çocukla ilgili kişilerden oluşan bir ekip tarafından alınması gerektiği de unutulmamalıdır (Fiscus ve Mandel, 1983, Schullz ve ark., 1991). Kaynaştırma programlarının etkili bir şekilde uygulanabilmesi için öncelikle nelerin göz önünde bulundurulması gerektiğinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Bir kaynaştırma ortamı için okulun ve sınıfın fiziksel yapısı, sınıf mevcudu, ders programları, görev alacak kişilerin yetenek ve kapasiteleri, araç-gereç donanımı kadar (Mac Millan ve Morrison, 1984), bu ortamda yer alacak kişilerin tutumları ve bu tür programların uygulanmasına ne kadar hazır oldukları da değerlendirilmelidir. Yetersizliği olan bireylerin, normal yaşlılarıyla olabildiğince aynı ortamda eğitim almaları görüşünün benimsenmesinde ve bu tür programların başarılı olabilmesinde, yetersizliği olan kişilere yönelik olumlu tutumlar son derece önemlidir (Johnson ve Johnson, 1984). Yetersizliği olan kişinin yaşamında ve kaynaştırma programlarında, tutumları önemli olan kişiler arasında, anne-babalar, kardeşler, arkadaşlar, öğretmenler, okul yöneticileri ve hatta yetersizliği olan kişilerle ilgili yasaları hazırlayanlar sayılabilir (Jones ve Guskin, 1984, Jamieson 1984).

Yetersizliği olan bireylere yönelik tutumlar, bu kişilerin tüm yaşamlarını etkileyebilmektedir. Şöyle ki, Telford (1973) fiziksel yetersizliğin tek başına bir özüre neden olamayacağını, ancak yetersizliği olan kişinin kendi kendisini ve başkalarının onu yetersiz algılaması durumunda, yetersizliğin engeli neden olacağını söylemiştir. Nasıl ki çocukluk döneminde yetersizliği olan kişilerin gelişimi ve benlik kavramları, yetersizlik durumundan, yetersizliği algılamalarından ve anne-babaların onlara yönelik tutumlarından etkilenmekte ise çocuk büyüdükçe arkadaşlarının ona yönelik görüş ve düşünceleri önem kazanmaktadır. Bu konuyla ilgili yapılmış olan araştırmalar da normal çocukların, fiziksel veya zihinsel yetersizliği olan yaşlılarına yönelik olumlu tutumları olmadığını göstermiştir (MacMillan ve ark., 1984). Popp ve Fu, yaptıkları araştırmada 4 ve 5 yaşındaki çocukların yetersizliği olmayan yaşlılarıyla arkadaşlık etmeyi tercih ettiklerini saptamıştır, öte yandan Thompson, Parish, Ohlsen ve Parish okul çağındaki çocuklarda yetersizliği olanların, sosyal işbirliğine daha az alındığını ve daha az tercih edilir olduklarını saptamışlardır (Akt., Stukat, 1993). Ayrıca ilkokullarda oyun ve çalışma arkadaşı olarak, yetersizliği olanlara oranla yetersizliği olmayanların daha tercih edilir olduğu belirlenmiştir, buna bağlı olarak da yetersizliği olanlara yönelik reddedici tutumun, yetersizliği olmayanlarda erken yaşlarda ortaya çıktığı sonu-

cuna varılmıştır (Schullz ve ark., 1991). Higgs (1975) ise lise öğrencileri arasından seçilmiş deneklerin, yetersizliği olanlarla daha az ilişkide bulduklarını ve onlara ilişkin daha az bilgiye ve daha az olumlu tutuma sahip olduklarını saptamıştır. Oysaki, fiziksel yetersizlikleri olan kişiler özel gereksinimlerine göre yapılandırılmış ortamlarda, yaşitlarıyla birlikte eğitim gorme şansını elde ederken, kendilerine yönelik olumsuz tutumlardan da uzak olabilmelidirler. Olumsuz tutumlar arasında, yetersizliği olan bireylere acıma, onlardan uzak durma, arkadaş grubuna almama, yetersizliği alay konusu etme, kabul etmeme ve onları toplum dışında tutma isteği sayılabilmektedir (Johnson ve ark., 1984).

Tüm bu araştırma bulguları yetersizliği olan bireylerin, okuldaki arkadaşlarının, yaşitlarının kendilerine yönelik olumsuz tutumlarıyla baş etmek zorunda olduklarını göstermektedir. Yaşitlarının, yetersizliği olan bireylere yönelik olumsuz tutumları, bu bireyleri kaynaştırma programlarında başarısız kılabilirdiği gibi onları bir omur boyu mutsuz da edebilmektedir. Fiziksel görünüşün özellikle ergenlik döneminde ne denli önem kazandığı düşünüldüğünde, fiziksel yetersizliğe sahip gençlerin bu dönemlerinde yaşayacakları kaygının, normal yaşitlarına oranla daha fazla olacağı düşünülebilir. Eme, değişik kültürlerden gençlerde gözlenen ortak kaygılardan birisinin, fiziksel görünüme verilen önem olduğunu saptamıştır (Akt., Şahin ve Şahin, 1995). Her ergenin yaşayacağı kaygılara ek olarak, bir de fiziksel yetersizliğe sahip olmaktan oturu kendilerinin ve ilişkide buldukları diğer insanların onlara yönelik tutumlarıyla baş etmeleri gerekmektedir. Kendilerine yönelik bu olumsuz tutumların yanı sıra onların yetersizliğe yönelik tutumlarının, dolayısıyla kendilerine yönelik tutumların da araştırılması gereklidir. Bu gereklilikten yola çıkılarak, bu çalışmada yetersizliğe sahip gençlerle, onların normal arkadaşlarının yetersizliğe yönelik tutumları arasında fark olup olmadığı araştırılmaktadır. Özellikle ergenlik döneminde, bireylerin benlik algısının nasıl kolayca değiştiği ve yaşitların birbirinden ne denli etkilendiği düşünülecek olursa, kaynaştırma ortamındaki normal gençlerin, yaşitlarına yönelik tutumlarının önemi daha iyi anlaşılacaktır. Tüm bunların belirlenip daha olumlu hale dönüştürülmesi, kaynaştırma ortamındaki bu gençleri daha mutlu ve başarılı kılacaktır.

YÖNTEM

Araştırma Grubu

Ankara ili sınırları içindeki 10 liseden, 15 yetersizliği olan genç ve bu gençlerle aynı sınıfa devam eden 15 normal genç araştırma grubunu

oluşturmaktadır. Fiziksel yetersizliği olan gençler işitme, görme ve ortopedik yetersizliği olanlar arasından aynı sayıda seçilmiştir. Öncelikle okullardaki yetersizliği olan bu gençler belirlenmiş, ardından bu gençlerle aynı sınıfa devam eden arkadaşları tesadüfi yöntemle seçilerek "Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği" uygulanmıştır. İşitme ve ortopedik yetersizliği olanlarla, normal gençler ölçeği kendileri okuyup doldururken, görme yetersizliği olan gençler ölçeği araştırmaca aracılığıyla doldurmuşlardır.

Veri Toplama Aracı

Liselerdeki normal ve yetersizliği olan gençlerin tutumlarını belirlemek amacıyla Yuker, Block ve Young (1970) tarafından geliştirilen Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği'nin O formu uygulanmıştır. 20 maddeden oluşan bu ölçekten alınabilecek puanlar 0 ile 120 arasında değişmektedir. Ölçeğin amacı yetersizliği olan kişilere yönelik tutumu genel olarak ölçmektir. Ölçekten alınacak göreceli düşük puanın, tepkide bulunan kişinin yetersizliği olanları, yetersizliği olmayanlardan farklı algıladığını gösterdiği, göreceli olarak yüksek bir puanın ise yetersizliği olan kişilerin fiziksel olarak yetersizliği olanlardan farklı algılanmadıklarını gösterir olduğu belirtilmiştir (Lazar, Genseley ve Orpet, 1971). Ölçeğin Türkçe'ye Özyürek (1988) tarafından uyarlanan O formunun, test-tekrar test güvenilirliği .76 bulunurken, ölçeğin kapsam geçerliği için de uzmanların görüşüne başvurulmuştur. Ölçeğin hem yetersizliği olan hem de yetersizliği olmayanların tutumlarını araştırmada kullanılabileceği belirtilmiştir.

Uygulama Süreci ve Verilerin Çözümlemesi

Ankara ili içerisindeki 10 devlet lisesi taranmış ve bu liselere devam eden, görme, işitme ve ortopedik yetersizlik durumlarından birine sahip olan gençler belirlenmiştir. Her bir yetersizlik grubundan 5'er genç olmak üzere, çalışmaya katılmaya istekli toplam 15 kişiye ulaşılabilmektedir. Ardından yetersizliği olan bu gençlerle aynı sınıfa devam eden ve yetersizliği olmayan 15 genç de tesadüfi yöntemle belirlenmiştir. Her iki gruba ölçek uygulanmış ve her iki grubun yetersizliği olan kişilere yönelik tutumları arasında fark olup olmadığı t-test yoluyla sınanmıştır. Verilerin test edilmesinde .05 anlamlılık düzeyi benimsenmiştir.

SONUÇ

Bu araştırmada yetersizliği olan ve olmayan gençlerin yetersizliği olan kişilere yönelik tutumları arasında fark olup olmadığı test edilmiştir. Yetersizliği olan ve olmayan gençlerin yetersizliğe yönelik tutumları arasındaki fark .05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($t=2.44$, $p<.05$) (Tablo 1).

Tablo 1 : Yetersizliği Olan ve Olmayan Gençlerin Tutum Puanlarının Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Gruplar	N	X	ss	t
Yetersizliği Olan Grup	15	70.6	17.7	
Yetersizliği Olmayan Grup	15	56.3	14.7	2.44*

$P < .05$

TARTIŞMA

Araştırma grubundaki sayının azlığı nedeni ile sonuçlar genelleme yapmaktan her ne kadar uzaksa da, bu konuyla ilgili yapılmış araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Yetersizliği olan kişilerin, yetersizliği olmayan kişilere oranla daha olumlu tutuma sahip oldukları bulgusu, Yuker ve ark. (1970) ile Salend (1983)'in araştırma bulgularına benzerdir. Bu bulgu Popp ve ark., Thompson ve ark. (akt., Stukat, 1993) ve Higgs'in (1975) bulgularıyla da benzerlik göstermektedir. Şöyleki tüm bu araştırmalardaki bulgular değişik yaş gruplarından olan normal yaşlıların, yetersizliği olan yaşlılarına yönelik olumsuz tutumlarını yansıtmaktadır. Bu araştırma sonucunda da yetersizliği olmayan kişilerin yetersizliği olan kişilere yönelik daha olumsuz tutumları olduğu saptanmıştır.

Yuker ve ark., (1970) ölçeği dolduran kişi eğer fiziksel yetersizliğe sahipse, aynı zamanda yetersizliği olan kişileri farklı algılıyorsa ve onları daha olumsuz görüyorsa, bu aslında ölçekteki maddeleri işaretlerken kendine yönelik tutumunun yansımadır demişlerdir. Bu yoruma göre ölçekten alınacak sonuç bir yerde yetersizliğe sahip kişilerin benlik kavramının bir yansıması olacaktır. Araştırmanın sonuçları bu yoruma göre değerlendirildiğinde, yetersizliği olmayanların, yetersizliğe sahip arkadaşlarını onların kendi kendilerini algıladıklarından daha olumsuz algıladıkları anlamına gelebilir. Bu bilgilerin ışığında yetersizliğe olan

kişilerin kendi kendilerini algıladıklarından, daha olumsuz algılayan arkadaşlarıyla bir arada olmalarının kaynaştırma programlarının başariya ulaşmasını güçleştirecektir.

Başarılı bir kaynaştırma programının varolması ancak bireysel farklılıklarının kabul edilmesi ve saygı gormesiyle mümkündür. Aynı zamanda kaynaştırma programlarıyla, yetersizliği olan olmayan yaşitların, öğretimsel olduğu kadar sosyal yonden de bir arada olmalarına ve birlikte gelişmelerine fırsat verilmelidir. Bu birliktelikte yetersizliği olanlara yönelik tutumların, bu bireyleri psikolojik, sosyal ve akademik yonden etkilediği gerçeği de göz önüne alınmalıdır. Normal öğrencilerin, fiziksel yetersizliği olan arkadaşlarına yardımcı olabildiklerini hissetmeleri, hem onların kendileri ile ilgili düşüncelerinde olumlu değişikliklere yol açacaktır, hem de yetersizliği olanlarla kuracakları ilişkide onlara yönelik tutumlarına da olumlu katkıları olacaktır. Bu nedenle, her iki grup açısından etkili bir kaynaştırma ortamı sağlanabilmesi için yetersizliğe yönelik tutumun daha olumlu bir hale donuşturulmesi gereklidir. Öncelikle tutumun oluşmasında önemli rol oynayan değişkenler iyi bilinmelidir. Bu değişkenler arasında yetersizliği olan kişilerle kurulan ilişki ve onların hakkında kazanılmış bilginin rolü buyuktur. Salend (1983)'e göre yetersizliği olmayan öğrenciler, yetersizliği olan yaşitlarına karşı hipotetik örneklerle daha fazla duyarlılık kazanabilir. Bu amaçla kaynaştırma ortamında hipotetik örnekler oluşturmak için altı basamaklı bir model hazırlanmıştır. İlk aşamada, öğrencinin güçlü ve zayıf yanları belirlenirken, aynı zamanda da güçlük çektiği alanların ve özel gereksinimlerinin neler olduğu belirlenir. İkinci aşamada ise çevresel koşulların netleştirilmesidir, bu adımda kaynaştırma ortamının ve sınıf yapısından kaynaklanan problemin analizi yapılır. Üçüncü aşamada ise birinci ve ikinci adımdaki bilgilerin karşılaştırılması yapılarak problem alanları belirlenir. Böylece normal sınıf ortamında ihtiyaç duyulanlarla, çocuğun özel gereksinimleri arasındaki farklılık tesbit edilir. Dördüncü aşamada ise problem alanları hipotetik olarak belirlenir. Bunlarla problem alanının boyutları objektif olarak yansıtılmalıdır. Beşinci aşamada ise kurulan bu hipotetik problemler sınıfa sunulur ve onlardan olası çözümleri durust ve olumlu olmaya çalışarak bulmaları istenir. Altıncı aşamada ise hipotetik problemlere önerilen çözümlerden hangilerinin uygulanabilir ve işe yarar olduğunun değerlendirilmesi yapılır. Üzerinde uzlaşılan bir çözüm bulunduğunda ise bu aşama son bulur. Bu model, yetersizliği olmayan öğrencilere, yetersizliği olan arkadaşlarına gerektiği zaman ve nasıl yardım edecekleri öğretmede kullanılabilir. Böylece, hem yetersizliği olanların hem de olmayanların birlikte olacakları okul yaşamına uymaları kolaylaşır.

Daha önceden yetersizliklerinden ötürü toplumdan soyutlanmış kişilerin, normallere tanınan eğitim fırsatından yararlanmaları ve eşit haklara sahip olmaları ancak o toplumlarda ki değişen tutumla sağlanabilir. Yetersizliği olan ve olmayan bireylerin aynı ortamda tutulmaları her iki grubun yetersizliğe yönelik tutumlarını, düşüncelerini zaman içerisinde etkileyecektir. Yetersizliği olanlar, normal yaşlılarının arasında yetersizlikleri ile nasıl baş edeceklerini öğrenirken, normal yaşlılar ise bu arkadaşlarının bazı şeyleri kendileri gibi yapamadıklarını ancak aynı zamanda birçok şeyi ise aynen kendileri gibi yapabildiklerini fark edeceklerdir.

KAYNAKÇA

Fiscus, E.D., Mandel, C.J. (1983). **Developing individualized educational programs**. Minnesota: West Pub. Comp.

Higgs, R. W. (1975). Attitude formation-contact or information. **Exceptional Children**, 41, 496-497

Jamieson, J.D. (1984). Attitudes of educators toward the handicapped. Jones, R.L. (Ed.) **Attitudes and attitude change in special education: Theory and practice**, ERIC.

Johnson, D.W., Johnson, R.T. (1984). Classroom learning structure and attitudes toward handicapped students in mainstream settings: A theoretical model and research evidence. **Attitudes and attitude change in special education: Theory and practice**, ERIC.

Jones, R.L. Guskin, S.L. (1984). Attitudes and attitude change in special education: **Attitudes and attitude change in special education: Theory and practice**, ERIC.

Lazar, A.L., Genseley, J.T., Orpet, R.T. (1971). Changing attitudes of young mentally gifted children toward handicapped persons. **Exceptional Children**, 37, 600-602.

Mac Millan, D.L., Morrison, G.M. (1984). Sociometric research in special education. **Attitudes and attitude change in special education: Theory and practice**, ERIC.

Özel eğitimle ilgili mevzuat, kanunlar, yönetmelikler, genelgeler, 1. **Özel Eğitim Konseyi**. (1991). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Özyürek, M. (1988). **Engelli kişilere yönelik değiştirilen tutumların sürekliliği**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Salend, S. (1983). Using hypothetical examples to sensitize nonhandicapped students to their handicapped peers. **The School Counselor**, 30, 306-311.

Schulz, J.B., Carpenter, C.D., Turnbull, A.P. (1991). **Mainstreaming exceptional students: a guide for calssroom teachers** (3rd Ed.). Boston: Allyn and Bacon Inc.

Stukat, K.G. (1993). Integration of physically disabled sudents. **European Journal of Special Needs Education**, 8 (3), 249-268.

Şahin, N., Şahin, N. (1995). Dimensions of concerns; the case of Turkish adolescents. **Journal of Adolescence**, 18, 49-69.

Telford, W.C., Saures, M. J. (1973). **The exceptional Individual psychology and educational aspects**. London: Prentice Hall Inc.

Turnbull, A.P., Schulz, J.B. (1979). **Mainstreaming handicapped students: a guide for classroom teachers**. Boston: Allyn and Bacon Inc.

Yuker, H. E., Block, J.R., Young, J.H. (1970). **The measurement of attitudes towards disabled persons**. New York: Institute at Human Resources Center.